

מגילת העצמאות

- 2.....מבוא
- 3.....מגילת העצמאות
- 4.....המגילה הלא גמורה
- 5.....מגילת העצמאות – מסד למדינת ישראל
- 7.....מקורות
- 8.....ארץ ישראל לעם ישראל
- 8.....שאו ציונה – נח רוזנבלום
- 10.....פה בארץ חמדת אבות – ישראל דושמן
- 11.....שיר בבוקר בבוקר – אמיר גלבוש
- 13.....ארץ ישראל – ע' הלל
- 14.....עולים לארץ ישראל
- 14.....שיר השיירה – עלי מוהר
- 15.....ססגוניים חוצותינו, מלאים – יצחק שלו
- 16.....יום המיליון – נתן אלטרמן
- 17.....זכריה בן עזרא – יעקב אורלנד
- 18.....שיר זוהרה אלפסיה – ארז ביטון
- 19.....אבא עולה לארץ ישראל – בלפור חקק
- 21.....עוד יבוא שלום
- 21.....ניצני שלום – יצחק אליהו נבון
- 21.....בואו נעשה שלום קטן - לאה נאור
- 22.....חלום חלמתי על שלום – אלי נצר
- 23.....מחר- נעמי שמר
- 24.....שיר לשלום – יעקב רוטבליט
- 25.....כשיבוא חמור לבן – יורם טהרלב
- 26.....ביבליוגרפיה

מבוא

היחידה שלפנינו מציגה את מגילת העצמאות, עקרונותיה ומרכיביה, הרקע ההיסטורי שלה והביטוי שהיא נותנת לשאיפות העם היהודי לחדש את העצמאות והריבונות שלו בארץ. לנושא זיקה ישירה לתכניות הלימודים: "מולדת חברה ואזרחות" לכיתות ב'-ד' ול"תכנית הלימודים באזרחות לחטיבת הביניים". מתוך מטרת התכנית "מולדת חברה ואזרחות": "התלמידים יהיו מודעים לעובדה שמדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית; יכירו בעובדה כי מדינת ישראל היא מדינתו האחת של העם היהודי..."; "יבינו את תופעת קיבוץ הגלויות ויעריכו את משמעותה" (ע' 20).

מתוך עקרונות חינוכיים של "תכנית הלימודים באזרחות לחטיבת הביניים": "תכנית הלימודים באזרחות לחטיבת הביניים: " להגביר אצל התלמידים את המודעות ואת ההבנה לכך שמדינת ישראל היא מדינה יהודית דמוקרטית".

"לפתח בתלמידים תחושה של שייכות והזדהות עם ערכי החברה בישראל ועם מטרותיה, כפי שבאו לידי ביטוי, למשל, במגילת העצמאות, ולעורר בהם רצון להגשימם" (ע' 6).

מגילת העצמאות מזמנת נושאים רבים למחשבה, לדיון ולפעילות. היא מדגישה את הקשר המתמשך בין העם היהודי וארצו, את חשיבותה של העלייה והעולים ואת השאיפה לשלום. אנו נעסוק בנושאים הבאים כפי שהם באים לידי ביטוי במגילת העצמאות עצמה ובפרקי שירה וזמר.

- הרקע להכרזת המדינה
- מגילת העצמאות ומרכיביה
- ארץ ישראל לעם ישראל
- עולים לארץ ישראל
- עוד יבוא שלום

מגילת העצמאות

ב-29 בנובמבר 1947 רגשו הלבבות: בשעת רצון נדירה חברו שתי המעצמות הגדולות, שהיו חלוקות כמעט בכל נושא והסכימו על כינון עצמאות יהודית בחלק מארץ ישראל המערבית. בברכתן קיבלה העצרת הכללית של האו"ם את ההחלטה ההיסטורית להקים שתי מדינות בארץ ישראל – יהודית וערבית. אלא שההחלטה הזאת, שהייתה צריכה להיות, כפי שרבים קיוו, פרק הסיום של הגלות הארוכה של עם ישראל, התגלתה במהירות כפרק ההתחלה של מלחמה קשה. ערביי ישראל בעידודן של מדינות ערב תקפו את היישוב היהודי, שהתכוון להכריז על עצמאותו עם סיום המנדט.

חודשי החורף של שנת תש"ח היו עקובים מדם: הערבים תקפו, היהודים לרוב התגוננו והבריטים התכוננו לנטוש. בחודש מרס באותה שנה (1948) נסוגו האמריקאים מתמיכתם ב"תכנית החלוקה". באפריל החלו הכוחות היהודים להרחיב את שליטתם בארץ. ההנהגה הפוליטית, לא בלי לבטים קשים, הכריעה בעד הקמת המדינה. הוקמו מוסדות שלטון – מועצת המדינה ומועצת העם ונעשו הכנות מזורזות להפעיל את המינהל הממשלתי.

הבריטים הכריזו שיעזבו באמצע מאי. ארה"ב דחקה בהנהגת הישוב לבל יכריזו על העצמאות לפחות לא עד גמר המנדט.

לקראת אמצע מאי 1948 וסיום המנדט הבריטי היה ברור: בקרב בין היהודים לערביי ארץ ישראל גברו היהודים אך עתה איימו צבאות ערב על המדינה שבדרך. העיר ירושלים הייתה נצורה והציבור הירושלמי כולו היה בסכנת נפשות. האויב איים בפלישה ובינתיים התנהלו קרבות מקומיים בדרום, בצפון ובירושלים. צריך היה לקבוע עובדות לפני גמר המנדט.

יום ו' – 14 במאי היה היום האחרון לשלטון האנגלים בארץ. רבים מתושבי הארץ שאלו באותו יום "מה יהיה מחר?" על היהודים להחליט: האם הם מקימים את מדינתם או לא? רעיון הקמת המדינה באותה עת לווה בחששות רבים ובסיכון רב. אבל היתה זו גם הזדמנות שאולי לא תחזור מול הרפתקנות שלא תסולח !?

מנהיגות היישוב בראשותו של דוד בן-גוריון, החליטה ליטול את הסיכוי ולנצל את ההזדמנות ההיסטורית. ביום שישי ההוא, ה-14 במאי, "יום שישי הגדול" הגיעה הדרמה לשיאה: להיות או לחדול, להעז או לסגת. ביום הקודם, ד' אייר תש"ח, 13 במאי הועלתה הצעה לנוסח ההכרזה. חברי מועצת העם לא היו מרוצים מהנוסח ולאחר ויכוח על עניינים מהותיים יותר הוחלט כי "ועדת ארבעה" תעצב את הנוסח הסופי. חברי הוועדה היו: דוד בן-גוריון, משה שרתוק (לימים שרת), הרב יהודה לייב פישמן ואהרון ציזלינג. את הקמת המדינה ליוו לבטים רבים ואפילו בחירת הבניין בו תוכרז העצמאות לא הייתה משימה קלה. באותו יום נשלחו הזמנות לשלושה עשר חברי מועצת העם ולאישים נוספים, בהם אמנים, אנשי משפט ופוליטיקה. בהזמנה צויין מועד ההכרזה ומיקומה. המוזמנים התבקשו לשמור על תוכנה בסוד ולהגיע בבגדי חג כהים.

במבנה שנבחר בשדרות רוטשילד בתל אביב, הידוע כמוזיאון תל אביב החלה פעילות חשאית. האולם הגדול קושט בשני דגלי ישראל גדולים, דגלי המדינה שעתידה לקום כיסו את הקיר.

באותו יום שישי, ה' באייר תש"ח (1948) בשעה 16:00 אחר הצהריים, שמונה שעות לפני תום המנדט הבריטי על ארץ ישראל, התכנסה במוזיאון הישיבה הרביעית של מועצת העם, בנוכחות נציגי הסוכנות היהודית, ראשי מוסדות התנועה הציונית, נכבדי הישוב, אנשי צבור, אנשי רוח ואנשי צבא. דוד בן-גוריון קם והודיע: "אנו מכריזים עתה על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל". הוא קרא את נוסח ההכרזה מדפי

נייר מודפסים. כאשר סיים, אמר: "נקבל את מגילת היסוד למדינה היהודית בעמידה", והקהל הנרגש קם על רגליו. הרב יהודה לייב פישמן(מימון) בקול חנוק מדמעות בירך: "... שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". רבים באולם בכו יחד עמו. נגינת "התקווה" של התזמורת נשמעה מן הקומה השנייה, כאילו ירדה משמיים.

באותה עת היו תושבי ישראל צמודים למקלטי הרדיו. הם שמעו את ההכרזה. השמחה בלב הייתה רבה. האנשים יצאו לרחובות, ברכו זה את זה ואחדים התחילו לרקוד. בלב רבים קננה דאגה לעתיד לבוא. ואכן ביום בו נולדה המדינה נפל גוש עציון. ארבעה יישובים יהודיים נמחקו מן המפה. שמחת ההכרזה הייתה מהולה בצער.

באותו ערב מטוסים מצריים הפציצו את תל אביב ולמחרת התחילו מדינות ערב לתקוף את המדינה הצעירה.

המגילה הלא גמורה

מגילת העצמאות, מסמך ראשון בתולדות המדינה, לא הושלמה לטקס ההכרזה. את מלאכת הכנתה וכתיבתה על מגילת קלף קיבל על עצמו הגרפיקאי אוטה וליש. הוא זה שצייר גם בולי "דאר עברי" והיה אחראי על הכנת האולם במוזיאון. וליש השיג מגילת קלף בגודל המתאים אך הוויכוחים על ניסוח המגילה במועצת העם נמשכו כמעט עד תחילת הטקס. דוד בן-גוריון קרא את הנוסח האחרון משלושה דפים מודפסים ואילו מגילת הקלף צורפה אליהם בו זמנית ועליה חתמו עשרים ושבעה חברי מועצת העם לפי סדר האלף-בית ובן-גוריון בראשם. עשרה חברים, שנבצר מהם להגיע לטקס חתמו עליה מאוחר יותר במקומות שהושארו פנויים עבורם.

המגילה הלא גמורה הופקדה באותו לילה בכספת של בנק –אנגלו-פלשתינה לא הרחק מבניין המוזיאון. רק לאחר כמה ימים השלים וליש את המלאכה, בכותבו את נוסח המגילה בחלק הריק. כיום נמצאת המגילה המקורית בגנזך המדינה בירושלים.

בשנה האחרונה הועלתה טענה המטילה ספק במקוריות של המגילה השמורה בגנזך המדינה. על פי מידע חדש הועברה המגילה לכתובה בידי סופר סת"ם אנונימי. בתו טוענת שזאת היא המגילה המקורית והיא נגנזה ונשמרה בביתם בעוד המסמך השמור בגנזך המדינה אינו אלא קלף משוחזר. משרד ראש הממשלה הגיב כי "בהתאם למידע שבידי הגנזך, מגילת העצמאות השמורה בגנזך היא אותנטית ומקורית". הנושא נמצא בבדיקה.

מגילת העצמאות – מסד למדינת ישראל

מגילת העצמאות מבטאת את הקשר הייחודי הממושך שבין העם היהודי וארץ ישראל, כמו גם את זכותו לתקומה לאומית בארץ זו.

המגילה מדגישה את הזכות הלגיטימית וההיסטורית של העם היהודי למדינה יהודית בארץ ישראל, זכות שהוכרה על ידי אומות העולם.

הרעיונות והמסרים שבמגילת העצמאות:

- מגילת העצמאות מגדירה את אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית.
- מגילת העצמאות היא מסמך המבטא הסכמה בין כל הזרמים והמפלגות השונות, שהיו בארץ בעת החתימה – הסכמה זו היא בקונצנזוס גם כיום.
- מגילת העצמאות כוללת ביטויים מן המורשת היהודית המשקפים את הזיקה בין העם, ארצו ומורשתו.
- במגילת העצמאות נקבע שמדינת ישראל היא מדינתו של העם היהודי המפוזר בתפוצות וחובתה לקלוט את היהודים מכל הגלויות.
- מדינת ישראל מושתתת על יסודות חירות, צדק ושוויון זכויות לאזרחיה היהודים, הערבים והדרוזים.
- במגילת העצמאות מופנית קריאה לשלום ולשכנות טובה. זהו ערך יסוד בתפיסת המדינה כיהודית ודמוקרטית. שאיפתה לשלום מלווה אותה מתחילת דרכה כמדינה.

מגילת העצמאות מתחלקת למספר חלקים:

- א. פתיחה – "אנו מכריזים בזאת" כוללת את האירועים שקדמו להכרזה, את סיפור ההכרזה וסיפור המגילה.
- ב. הקשר בין העם לארץ – "בארץ ישראל קם העם היהודי" מבסס את זכותו של העם על ארצו כארץ המובטחת לעם ישראל מראשית קיומו. כאשר גלה העם מארץ ישראל בכורח הנסיבות, לא אבדה מעולם תקוותו לשוב לארץ ולחדש בה את ריבונותו.
- ג. ביסוס זכותו של העם על ארצו בדורות האחרונים – "זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם" וזאת בתוקף העשייה הציונית, ההכרה הבינלאומית ואירועי מלחמת העולם השנייה: השואה והשתתפות היישוב היהודי במלחמה.
- ד. ערכי היסוד של המדינה - "מדינת ישראל תהיה מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום". ערכים אלה מושתתים על חזונו של נביאי ישראל ואומצו על ידי מרבית המדינות כערכים אוניברסליים. הכרזה זו מבטיחה את הזכויות של אזרחי ישראל היהודים, ואת זכויותיהם הייחודיות של המיעוטים הדתיים והלאומיים במדינה. מדינת ישראל מתחייבת לשמור על המקומות הקדושים של בני כל הדתות ולפעול בהתאם לעקרונות "מגילת האו"ם".
- ה. עלייה וקניבון גלויות – "מדינת ישראל תהיה פתוחה לעלייה ולקניבון גלויות" ובהתאם להשקפה זו נחקק "חוק השבות" המכיר בזכותו של כל יהודי לעלות לארץ והמדינה מחוייבת לדאוג לקליטתם ולרווחתם של העולים.
- ו. הקריאה לשלום – "אנו קוראים לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבניין המדינה... אנו מושיטים יד לשלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן".

הקריאה לשלום ולשכנות טובה לוותה בנכונותה של ישראל לתרום את חלקה בפיתוח המזרח התיכון, וכל זאת תוך כדי מאבק דמים מתמשך בארץ ישראל בין ערבים ליהודים.

עם השנים נתגלעו פערים בין החזון לבין מימושו וחלומם של מנסחי מגילת העצמאות טרם הוגשם במלואו. עם זאת לא פג תוקפם של ערכי המגילה והיא מהווה את המסד למערכת החקיקה במדינת ישראל.

בעקבות עיון במגילת העצמאות אנו מציעים מספר נושאים למחשבה ולדיון:

א. בשנת ה-60 למדינת ישראל מן הראוי לשאול, מהי בדיוק הגדרתה של המדינה? האם זו "מדינת היהודים" (אפיון דמוגרפי) או שמא זאת "מדינה יהודית" (אפיון תרבותי)?

- מתוך המגילה: "אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל" – מהו הבסיס של המדינה לפי מגילת העצמאות?

- נסו להסביר את משמעות יהדותה של המדינה על פי: (1 חוק השבות (תשי"א – 1950); (2 קשרי מחוייבות הדדיים עם יהודי התפוצות.

ב. דוד בן-גוריון התבטא ביחס לעלייה לארץ ישראל: "הכרח הוא שכל יהודי במדינת ישראל יבין שאיננו עושה חסד לעם ישראל ולעולם, אם הוא עושה מאמץ לעלייה גדולה. זהו צורך קיומו ובטחונו" (חזון ודרך, כרך ראשון) – מה דעתכם על דברי בן-גוריון?

ג. במדינת ישראל מתמודד כל אחד מאזרחיה עם כמה הכרעות קיומיות וערכיות – נסו לדון בהם לאור מגילת העצמאות:

- * האם לחיות בתרבות שעיקרה יהודית ולשונה עברית או לתת מקום מרכזי לתרבות זרה ששפתה אחרת (אמריקניזציה)?

- * האם להמשיך לקיים את החברה הישראלית כחברה דמוקרטית, שיסודה בחופש הבעת דעה או להגביל את חופש הביטוי?

- * כיצד אנו אזרחי המדינה בת ה-60 תופשים את ההצהרה "המדינה תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה" – האם אנו רואים בה כלי להגשמה עצמית או שבאמצעותה נפעל לקידום ולהצלחת הפרט והכלל?

מקורות

- אלעזרי, עדנה. מגילת העצמאות: מסד למדינת ישראל. ירושלים: מעלות, 2007.
 חורב, שי. מגילת העצמאות של מדינת ישראל והאישים החתומים עליה. חיפה: דוכיפת, 2006. נאור,
 מרדכי. ארץ נולדת: ה"א באייר תש"ח. רמת גן: כנרת, 1988.

רשימה ביבליוגרפית מומלצת

חלק א – מידע כללי על אודות מגילת העצמאות

1. בן-גוריון, דוד. יומן המלחמה: מלחמת העצמאות, תש"ח-תש"ט. משרד הבטחון, 1982.
2. ברנזון, צבי. מגילת העצמאות – חזון ומציאות: דמותה של מדינת ישראל. ירושלים: מרכז ההסברה, 1988.
3. חורב, שי. מגילת העצמאות של מדינת ישראל והאישים החתומים עליה. חיפה: דוכיפת, 2006.
4. יורמן, פנחס. 32 דקות ראשונות. מסדה, 1978.
5. יורמן, פנחס. מדינה בטירונות. גוונים, 2007.
6. נאור, מרדכי. ארץ נולדת: ה"א באייר תש"ח. רמת גן: כנרת, 1988.

חלק ב – חומרי למידה – הוראה

1. אופז, חיים, עורך. סמלי מדינת ישראל. ירושלים: משרד החינוך והתרבות-מרכז ההסברה, 1998.
2. אלעזרי, עדנה. מגילת העצמאות: מסד למדינת ישראל: מדריך למורה. ירושלים: מעלות, 2007.
3. בן מוחה, חיים. להיות אזרח במדינת ישראל: עקרונות המשטר הדמוקרטי במדינת ישראל. מורן [2004].
4. גור-זיו, חגית. מגילת העצמאות שלי: תכנית לימודים רב-גילאית. א-כיתות ג-ו; ב-כיתות ז-יב. ירושלים: משרד החינוך – היחידה לחינוך לדמוקרטיה ולדו-קיום, 1988.
5. גרמי, בשמת. "אנו מכריזים בזאת": היסטוריה, טלוויזיה וזיכרון: הכרזת מדינת ישראל בראי שלוש סדרות טלוויזיה תיעודיות היסטוריות-מדריך למורה. ירושלים: מעלות, 2003.
6. נחשון, מרדכי. הוראת מגילת העצמאות. פתח-תקוה, המרכז הפדגוגי, 1988.
7. סלע, פזיה. ישראל; יום הזכרון; יום העצמאות. ירושלים, הסוכנות היהודית לא"י, 2007.
8. צרפתי, מרים. תכנים ופעילויות ליום העצמאות: מושיטים יד לשלום. [תל-אביב] מכללון, 2002.

ארץ ישראל לעם ישראל

מתוך מגילת העצמאות:

"בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית... . לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פוזריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו... מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחו במולדתם העתיקה, ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים... ."

שאו ציונה – נח רוזנבלום

שיר זה הידוע גם בשם "נס ציונה", היה משירי תנועת "חובבי ציון" ונכתב לקראת ועידת קטוביץ שנערכה בשנת 1884.

הדובר בשיר מדרבן את השומעים לקום ולעשות מעשה: להתאחד סביב רעיון ודגל השיבה לציון ולבחור בכל דרך אפשרית כדי להגשים את הרעיון: "מי ברכב מי ברגל/ נעש נא לאגודה". הכיוון ברור ומופיע במספר כינויים "ארצה אבותינו", "אל ארצנו האהובה" וכן "ערש ילדותנו", "ארץ האבות". כל הביטויים הללו מבטאים את כל מה שהייתה ארץ ישראל עבור העם היהודי. הדובר רואה בשבים העתידיים יותר מקומץ של יחידים הוא רואה בהם קבוצה שיש לה כיוון ומטרות משותפות.

הקריאה, מקיפה ומאיצה ביהודים בכל מקום. מודגשת פניה מיוחדת ליושבים במרחקים. הבקשה היא לעזוב ואף יותר מזה, לנוס ממקומות מושבם. מנוסה במובן של נטישת החיים האומללים "נוסו, נוסו ממעמקים". "מעמקים" כסמל לחיים בגלות, חיים בשפל המדרגה. יש כאן גם לשון של זירוז, לא להמתין עוד אלא לקום ולפעול. בנוסף ללשון הדרבון המורגשת בדברי הדובר והחזרה על השימוש בצורות שונות של "ארצה" ו"אבותינו", בולטת גם העובדה שמדובר בחזרה ובשיבה למקום מוכר ומשמעותי עבור היהודים. הדבר ניכר בביטויים שנבחרו: "נא נשובה". "שובו שובו". חוט אחד מקשר בין העבר המפואר ובין ההווה.

השיבה לארץ איננה רק משימת ארצית. בשיר ישנו רמז ברור לסיוע משמים שיקבלו השבים לארץ האבות: "נוסו, נוסו ממעמקים/ בעזרת שוכן ערבות". שוכן ערבות הוא אחד משמות האל המרמז גם למקום משכנו של אלוהים ברקיע הגבוה ביותר מבין שבעת הרקיעים. הביטוי נזכר בתהילים "שירו לאלוהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו" (תהילים, סח, ה').

"אז עם נהיה כמו היינו". רק לאחר השיבה לארץ האבות וההתקבצות של היהודים מכל הגלויות ישוב עם ישראל להיות העם שהיה בעבר. יש כאן קשר ברור בין עם לארץ. האחד אינו יכול לעמוד ללא האחר. האחד איננו שלם בלי האחר.

העמיד הנכסף מתואר במילים השגורות בפי כל יהודי בכל מקום בעולם בשינוי קל "אז אך שחוק ימלא פינו/ ולשונו רינה" על פי המקור בתהילים: "אז ימלא שחוק פינו ולשונו רינה" (קכו, ב'). העמיד מתואר בשיר באופטימיות גמורה והשינוי מן המקור בתהילים, מצוי בהוספת המילה "אך" והקדמת המילה שחוק. השיר מביע היטב את רוח התנועות הציוניות והתחושה שקרובה העת בה יגשים העם היהודי את חלומו בן אלפיים השנים וישוב לארצו, ארץ אבותיו, ערש ילדותו.

מעניין לציין שהשם "ארץ ישראל" לא נזכר בשיר במפורש ולו פעם אחת. כל ההתייחסות אליה היא באמצעות שמות וכינויים אחרים המוכרים לכל מי שהפנייה מופנית אליו. לשיר לחן בקצב של מארש המבטא את תוכן השיר ואת רוחו.

נושאים למחשבה ולדיון

- מהי הקריאה הנשמעת בשיר ולמי היא מופנית?
- מה לדעתכם נדרש מהאנשים אליהם מופנית הקריאה?
- במי תלויה השיבה לארץ ישראל על פי השיר?
- השם "ארץ ישראל" אינו מופיע בשיר באופן מפורש. ציינו את הביטויים בהם משתמש הדובר כלפי ארץ ישראל והסבירו את משמעותם.

פה בארץ חמדת אבות – ישראל דושמן

השיר שלידתו בשנת 1912 נכתב לקראת טיול אליו יצאו תלמידי גימנסיה הרצלייה. דושמן המורה ללשון ולספרות בגימנסיה כתב את מילות השיר והמורה למוסיקה חניניא קרציבסקי הוסיף נעימה של שיר אידי בשם "מארש הגלות" שחיבר הרמן צבי ארליך. השיר התקבל במהירות על ידי המטיילים ולאחר מכן על ידי כל שומעיו ברחבי הארץ ובגלות (בגלות שרו: "שם בארץ חמדת אבות").

זהו שיר מבטיח ואופטימי שכולו תהילה לארץ ישראל. מ"מארש של גלות" לשיר הלל לגאולה. השיר כתוב ברובו זמן עתיד. הוא רווי בתקווה לחיים עצמאיים, חיי יצירה יחד עם חיים רוחניים: "פה תהי השכינה שורה/ פה תפרח גם שפת התורה". המשפט האחרון מרמז הן לתחיית השפה העברית והן לתחייה רוחנית.

הדובר נרגש ומבשר ש"כבר הנצו ניצנים" הוא כנראה מכוון להיבט האנושי ולהיבט החקלאי: עליות ראשונות, הקמת יישובים ועבודת אדמה. ההתחדשות גורמת לו להתרוגן "שירו שיר... גילו גיל...". הדובר יודע שזו אך ראשית הדרך, אמנם "הנצו ניצנים" אך העבודה עדיין לא תמה ובעתיד: "תתגשמה כל התקוות", "פה נחיה ופה ניצור" "פה תהי השכינה שורה", "פה תפרח גם שפת התורה", וכן "עוד יבואו זירעונים".

מעניין לגלות את המילה "פה" חוזרת ארבע פעמים. המילה "פה" מדגישה את המיקום "ארץ ישראל" המובדל לחלוטין מ"שם" המסמל את הגולה.

גם בשיר זה כמו בשיר "שאו ציונה נס ודגל" ארץ ישראל מוזכרת בשמות תואר וכינויים ולא בשמה המפורש. אולי כפי שנוהגים באהובה בלתי מושגת, אהובה אליה נושאים עיניים בערגה ובתקווה. רצוי לשיר את השיר כדי להבליט את קצב המארש שלו ותחושת ההתרונות שבו.

נושאים למחשבה ולדין

- איזו אווירה מורגשת בשיר? מה מסייע לתחושה זו?
- מדוע לדעתכם כתוב רוב השיר בזמן עתיד?
- למה מקווה הדובר בשיר?
- מה עושים בהווה על פי השיר?
- הסבירו את החזרה על המילה "פה".
- מהו, לדעתכם, ההבדל בין "נצנים" לבין "זירעונים"?
- ציינו נקודות דמיון ושוני בין שיר זה לבין השיר "שאו ציונה נס ודגל". (מקום חיבור השיר, למי מכוון, מסרים מרכזיים, מי מעורב בהגשמת התקוות, כינויים לארץ ישראל ועוד).

שיר בבוקר בבוקר – אמיר גלבו

השיר לקוח מתוך מחזור שירים ששמו "שירים בבוקר בבוקר".
שם הקובץ ושם השיר אינם מקריים. יש כאן תיאור של קיום מחודש של העם בארצו. ההתחדשות ניכרת כבר בשם השיר "שיר בבוקר בבוקר". ואכן, הבוקר הינו סמל המציין התחלה חדשה. החזרה על המילה "בבוקר בבוקר" מעצימה את תחושה זו.
הבית הראשון שופע התרוממות רוח ואופטימיות הן של האדם והן של הטבע. האדם-עם קם ומתנער מלא תקווה "ולכל הנפגש בדרכו קורא הוא שלום". הוא קורא ולא אומר. הקריאה נובעת מהתרגשותו ומרצונו לשותף את הכול בשמחתו.
הביטויים שנבחרו שופעים צמיחה: "דגנים עולים מול פניו" ו" ניחוחות לראשו מדיפים עצי אזדרכת". ישנו שילוב של תחושות, מראות וריחות. הכול פורח, מלבלב, רענן ומלא חדווה.
בית שני עשיר בהאנשה ובדימויים מן הטבע: "טללים רוססים", "אלף שנים צעירות לפניו/ כפג צונן"/ כשיר רועים. "כענף".
רצוי לשים לב לביטוי "אלף שנים צעירות לפניו" הרומז לאופק רחב של חיים הפרושים לפניו וכן לדימוי "כענף" שאף הוא מסמל צמיחה והתחדשות מתוך גזע קיים. העם שקם ומתחיל ללכת לא נולד יש מאין. היה לו עבר פורה והנה עתה הוא מלבלב ומתחדש.
רעיון המשכיות מקבל משנה תוקף בשתי השורות האחרונות. לאחר השלכת (אולי הגלות הארוכה ומצבה הקשה של הארץ והעם) מגיע האביב "פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת/ ורואה כי חזר האביב כמו הוריקן שוב אילן מן השלכת".
בחירת המילים מעניינת: חזר, הוריקן, שוב. מילים המסמלות המשכיות והתחדשות מתוך עבר פעיל ומלא הוד: "ונכלמות משתחוות המלחמות אפיים/ להוד אלף שנים מפכות במסתרים".
פעמיים נאמר "פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת". פעם בראש השיר ופעם שנייה בסיומו. ההבדל הוא בשורה הממשיכה את המשפט בכל אחת משתי הפעמים. בפעם הראשונה הוא קם וקורא שלום לכל מי שהוא פוגש בדרכו, מזמין אותו להצטרף לדרך אותה הוא מתחיל. בפעם השנייה כבר יש שינוי "כי חזר האביב כמו הוריקן שוב אילן מן השלכת".
פעמיים חוזר הדובר על הביטוי "אלף". יש כאן גם מניה כרונולוגית אך גם לשון של הפלגה. אלף הוא ביטוי למשהו ממושך מאוד. זה לעומת זה ניצבים "אלף" האחד הנושא פנים קדימה ומעיד על העתיד הנשקף, וה"אלף" השני מתבונן לאחור וזוכר חיים "מפכים במסתרים". באותה נשימה, מונה הדובר, שנות מאבקים ומלחמות.

נקודות למחשבה ולדיון

- מהו, לדעתכם, "הבוקר" אליו מכוון הדובר?
- אילו מראות רואה הדובר? מה משותף להם?
- איזו אווירה מורגשת בשיר? הביאו דוגמאות מתוך השיר.
- (התרוממות רוח, חגיגות, אופטימיות, תקווה, שמחה)
- בשיר מורגשת המשכיות. צטטו ביטויים של המשכיות והסבירו אותם.
- ציינו ביטויים של התחדשות ותקווה. הסבירו אותם. ציינו את המשותף להם.
- פעמיים מופיע בשיר הביטוי " אלף שנים". הסבירו את הקשר של כל ביטוי.
- זהו דימויים בשיר. הסבירו אותם. מהי תרומתם לשיר?
- נסו לשער את זמן כתיבת השיר. הסבירו את ההשערה שלכם ובדקו את מועד כתיבת השיר.

ארץ ישראל – ע' הלל

תמצית השיר מצויה בשתי המילים המסיימות שלו: "יופי" וצעקה". זוהי השניות שזועקת כשמתבוננים בנוף הארץ: נוף הטבע והנוף האנושי. ההתבוננות בנוף נמסרת באמצעות מספר פעלים: מתבונן, מביט, צופה, רואה. ריבוי הפעלים מדגיש את ההתרכזות של המתבונן במראות. הדובר "רואה" את הארץ בשני מובנים – חיצונית ופנימית. בשלוש השורות הראשונות מתוארות שלוש תמונות נוף פיזי: אדמה, הרים ושמים. כל תמונה מלווה במילת תואר מיוחדת. מלות התואר מבטאות את יחסו של הדובר לארץ: האדמה "חזקה". האם משום שהיא מעניקה כוח לנאחזים בה? האם מפאת הקושי להיאחז בה? גם במשפט "הררי הסלע חמורים" מבוטאת עוצמה רבה. לעומתם מתוארים השמים ברכות "שמי אין קץ הנהרה". שמים ללא גבולות, אינסופיים, שטופי אור (אור תמיד), נצחיים. בשירו של אמיר גלבוט "שיר בבוקר בבוקר" יש התייחסות דומה לאור השופע הנוהר "והרים ריבוא קרניים – הם יולידו חופת שמש לכלולותיו". ההתבוננות של הדובר היא מלמטה כלפי מעלה מן האדמה אל ההרים ואל רום השמים. משפט ההכללה "ובכל הפנים והאנשים הללו" אפשר לזהות הן את הנופים הפיזיים והן את האנשים – נופי הטבע והנוף האנושי. אלה גם אלה מביעים קושי וסבל אך גם עוצמה ויופי. הפועל "ורואה" בשורה המסיימת מתייחס לזמן "ארבעת אלפים שנים". הוא רואה את הזמן הנקלט בתודעה ולא בחושים. יש כאן צירוף מיוחד של ראיית יופי וצעקה. אוקסימורון המשלב את האסתטי עם הרגשי. הביטוי "צעקה" מרמז למחיר הכבד שדורשת הארץ תמורת הזכות לחיות בה. זהו שיר קצר בן חמש שורות ומילה אחת הקשורה תחבירית לשורה שלפניה. הצבת המילה בנפרד גורמת לקורא להיות מופתע. התמציתיות הרבה בה כתוב השיר יוצרת אפקט דרמטי ומעודדת את הקוראים להשלים את הפערים שהשאיר המחבר.

נושאים למחשבה ולדיון

- מה אתם חשים עם קריאת השיר?
- "יופי וצעקה"? מה דעתכם על היגד זה? הסבירו את המילים ואת הקשרן.
- ציינו את מלות ההתבוננות בשיר. מה רואה המתבונן? באיזה סדר הוא רואה את הדברים? מהי משמעות סדר ההתבוננות?
- בשיר נזכרים דברים שניתן לראות באמצעות החושים ואחרים ש"רואים" באמצעות התודעה. הביאו לכך הוכחות מתוך השיר והסבירו.
- ציינו נקודות דמיון ושוני בין שני שירים על פי בחירתכם. ראו גם "שיר מולדת" (או "בהרים כבר השמש מלהטת") של נתן אלתרמן.

עולים לארץ ישראל

מתוך מגילת העצמאות:

” מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות. . . ”

שיר השיירה – עלי מוהר

הדובר מתאר גלי עליה לארץ ישראל המתחילים כבר "במאה שעברה" ונמשכים עד ימינו. לכל מהלך כזה יש מסלול די דומה: הוא פותח בעזיבה וניתוק מארץ מוצא בגלות, עליה הכרוכה, בדרך כלל, בקשיים ובסכנות וכן מפגש עם העולים והתושבים שקדמו להם. מקומות המוצא הנזכרים בשיר הם "מקצות ערב, מרוסיה ופולניה". גם הסיבות לעלייה נזכרות בשיר. מצד אחד געגועים לארץ האבות ומצד שני עליה בעקבות פרעות וקשיים בארצות המוצא. הכיוון אליו הלכו כולם היה ברור " ורק מקום אחד רצינו ואהבנו".

הדובר מתאר תנופת עשייה והתחדשות: שפה מתחדשת "ושפה אשר נרדמה/ שוב התחילה מתעוררת"; עבודת האדמה והבניה מתחדשת אף היא: "איכרים וחלוצים/ שעמלו, עבדו בפרך"; וכן התיישבות מתחדשת "הדלקנו אור גם בדימונה גם בדגניה". דגניה מייצגת את המתיישבים של העליות הראשונות ודימונה מייצגת את המתיישבים של העליות שלאחר קום המדינה.

הדובר, בהתלהבותו, אינו מתעלם מן הקשיים שעמדו בפני העולים ושיעמדו בפניהם בעתיד: "ועם כל הבעיות/ מסביב יהום הסער/ רב הקושי והצער". אך בצד הקושי ישנה גם תקווה ואופטימיות: "אבל יש על מה לשמוח/ יש עוד אומץ, יש עוד כוח".

התהליך לא הסתיים ומכונה "הרפתקת חיינו". יש במהלכים הללו של עזיבת הבתים והליכה אל הבלתי נודע אופי של הרפתקה. זו הרפתקה מתוך בחירה ויש לה משמעות חיובית.

בשיר מופיעות נקודות ציון מרכזיות של הציונות: עליה, תחיית השפה העברית, התיישבות וחזונו של "הזקן" דוד בן גוריון, על הפרחת הנגב. בשיר מורגשת התרגשות ואופטימיות אך נזכרים גם הקשיים של העבר והאתגרים של העתיד.

נקודות למחשבה ולדין

- מהי השיירה? מדוע שיירה?
- למה רומז ההיגד "ונמשכת שיירה/ מן המאה שעברה"?
- מהן התחנות הקבועות במסלול של העולים?
- אילו תחנות בתולדות הציונות נזכרות בשיר?
- חפשו את מקור הביטוי: "מסביב יהום הסער". הסבירו את הביטוי. (השורה נלקחה מתוך "שיר הפלמ"ח").
- כיצד מרגיש הדובר כלפי העולים? הדגימו מתוך השיר.
- בשיר נאמר: " לא ימשיכו בלעדינו/ זוהי הרפתקת חיינו". הסבירו את ההיגד. מה אתם מרגישים כלפי ההיגד?

(למי הכוונה ב"בלעדיו"? מדוע הרפתקה? יש פה אמירה בנושא השותפות של כל פרט בתהליך העלייה, הבניה והעשייה). ראו גם את ["תפילה"](#) שירה של מרים ילן שטקליס

סגונים חוצותינו, מלאים – יצחק שלו

הדובר בשיר נפעם מן העולים הרבים שהגיעו לארץ מכל הגלויות. הוא מתפעל ממספרם הרב, ממוצאם המגוון ומהפוטנציאל הטמון בהם. הוא רואה אותם בבואם בהווה והם מתקשרים אצלו לאבותינו, שבטי ישראל מן העבר. יש להם שמות שונים משמות שבטי ישראל וארצות המוצא שלהם שונות אך בעיניו הם: "שנים עשר השבטים הקדומים אל גבולנו שוטפים ובאים". הוא מפליג בשבח תכונותיהם של היהודים העולים ורואה בעיני רוחו כיצד המיזוג של כולם ייטיב אתנו. עיניהם לווהטות בתקווה ובנחישות ומבטם מופנה כלפי מעלה, אל מרחבי האופק. כל הביטויים שואפים לגובה, למרחב, אל העתיד: "ישאו עין לווהטת, אל אופק קרוע לרוחב, לרום".

בשם השיר יש ביטוי לרעיונות העיקריים שעולים בו: בזכות העולים חוצותינו מלאים וסגוניים. סגוניים במובן המראה, הגוונים, הלבוש, המנהגים והלשון. הדובר מפרט ומדגים "חריפות ליטאים עם פקחות בני תימן". הוא רואה בעיני רוחו את ה"ערבוב" המבורך שיתרחש בעתיד "מערב ומזרח בדמם/ וצפון עם דרום משחקים בצבעי עינם ושערם". הביטוי "מלאים" מתייחס להיבט התרבותי – חברתי שהם מביאים איתם אך גם לעובדה שהם ממלאים את השורות מבחינת הכמות "ונעש לנפש רבה".

בשיר מורגשת התרגשות וחגיגות המבוטאות בקביעה נחרצת ונרגשת: "הלא המה תמצית אלף דור ומכוח האלף כוחם!". אלף דור, יש בה אולי מן ההפלגה אך זו אמירה ראויה כדי לבטא הן את ההיסטוריה הארוכה של עם ישראל והן את המוני העולים בהווה.

מבנה השיר תואם את תוכנו. שורות ארוכות יוצרות תחושה של סיפור מעשה העולים ושל גודש, נהר ארוך של עולים המתקבצים ובאים מן העברים השונים לישראל.

נקודות למחשבה ולדיון

- בשיר מורגשת אווירה של התרגשות. הביאו דוגמאות לכך. מה גורם להתרגשות?
- מה רואה הדובר בעיני רוחו כשהוא מתבונן בעולים?
- היכן נפגשים העבר, ההווה והעתיד בשיר?
- הדובר בשיר משתמש במלים שיש בהן ביטוי למיזוג גלויות. צטטו מילים וביטויים המעידים על כך. ("יום קץ גלויות ועדות", גולה בגולה תתבולל", "כור הברזל", "כור הלהב הרב להתיד", "וחוברת לה. . .").
- בשיר מורגשת שאיפה למיזוג גלויות. מה דעתכם: מיזוג או הבלטת הייחוד?

יום המיליון – נתן אלתרמן

שיר זה הופיע במדורו הקבוע של אלתרמן "הטור השביעי" בעיתון דבר. זהו שיר תגובה להשלמת המיליון הראשון של תושבי הארץ. הוא נכתב בסוף שנות הארבעים של המאה העשרים. יש להניח שבעיני רוב העמים מיליון תושבים איננו מספר מרשים, ואולי אפילו נחשב למספר זעום של אוכלוסיית מדינה. אך בעיני אלתרמן המתבונן על ארץ ישראל המתחדשת, זהו מספר המחייב התייחסות מיוחדת ואפילו חגיגה. בשיר מתוארות זה כנגד זה עובדות סטטיסטיות ומספרים לעומת תחושות ורגשות של אנשים למשמע הבשורה שמספר התושבים במדינה הגיע למיליון: אנשים נושמים אחרת, אנשים מתבוננים זה בזה ומוחים דמעה. באמצעות הניגוד בין עיסוק רב במספרים לבין תיאור הרגשות מועצמת תחושת החגיגות, תחושת הפליאה על הנס המשמח. זהו מצב שאיננו מובן מאליו ושותפים לו אנשים מכל קצות העולם שדרכם לארץ הייתה רצופה קשיים וסכנות. העולים, שבאו לישראל, הצטרפו לתושבים שכבר חיו בארץ ויחד יצרו כוח " המיליון הוא כח/ אם עומד המיליון/ כאיש אחד". מספר האנשים הרב הוא כוח לא רק בזכות הכמות אלא בזכות דבקוּתם זה בזה ואמונתם בחזון משותף.

לצד התרוממות הרוח והשמחה ברור לדובר שזהו אך ציון דרך ולא סיכום כיוון שבפני התושבים הוותיקים כמו גם בפני העולים עומדים אתגרים רבים. רמז לכך מצוי ב "עוד לא באה העת לומר "שלחנו/ עוד עלינו זרועות האומה המלאך". יש כאן אנאלוגיה למצבו של יעקב עם לבן. יעקב מבקש מלבן לאחר שנים ארוכות של עבודה למענו "שלחני ואלכה אל מקומי

ולארציי" (בראשית, פר' ל' 25). גם בשיר שלפנינו מופיע הביטוי אך כאן "עוד לא באה העת לומר "שלחני". אולי רמז למקומות מהם יהודים לא יכולים לצאת.

* "הטור השביעי" הוא שמו של טור מחורז בענייני אקטואליה שנכתב על ידי המשורר [נתן אלתרמן](#) והופיע במשך 24 שנים בעיתון "דבר". השם "הטור השביעי" נובע ממיקומו של הטור בעיתון - השביעי מימין (או הראשון משמאל) מבין שבעה טורים. הטורים היו [סאטיריים](#) וביקורתיים, אך רבים מהם הגיעו לדרגת שירה לירית ופואמה לאומית.

נושאים למחשבה ולדיון

- מהי האווירה בשיר? מה תורם ליצירת האווירה?
(עצם הבחירה בנושא המיליון כמוטיב לשיר מוכיח את המשמעות שיש לנושא בעיני המשורר. זהו מספר מיחד המייצג רבים. מקור לגאווה על הישג מרשים בתנאים הקשים ששררו בארץ. הטקסט מעביר משהו מאווירת השמחה וההתרגשות של אותם ימים לרגל ההישג המכובד. למרות שהשיר עוסק במספר הרי בפועל הוא עוסק בהרבה יותר ממספר. המספר הוא סמל להצלחה להבטחה, לנס על רקע התקופה).
- שימו לב לשימוש, של הדובר, בביטויים המתייחסים למספר התושבים בארץ לביטויים המתארים את התחושות בעקבות המספר המיוחד של התושבים.
מה משותף לכל קבוצת ביטויים?
("אין הסטטיסטיקה חומר יבש", "... טוב להיות מיליון". . . .
"זה מרוגש עד לפלא, זה נותן מן תחושה חדשה...".
"שימו לב לנשימת הרחובות. . היא אחרת./נושם/מליון." "ויפה שהעם בבת צחוק לא נתפסת, /... מטפס להניף על גגות ומרפסת/ נס ודגל/לכבוד עצמו").

זכריה בן עזרא – יעקב אורלנד

שיר המתאר את עלייתו של זכריה (כנראה בעליית מרבד הקסמים בסוף שנות הארבעים של המאה העשרים) וראשית קליטתו בארץ. השיר כתוב בגוף ראשון והדובר בשיר מכונה בשמו הפרטי ואף בשם אביו.

למרות שהשיר כתוב בגוף ראשון השיר משקף במידת מה את תקופת המעברות לאחר העלייה הגדולה ומצוקת הדיור והקיום שנוצרה בעקבותיה.

זכריה הדובר מתאר את הקשיים הפיזיים, שבהם הוא וחבריו נתונים במעברה "בחורף יא הקור חודר/ בקיץ יא מחניק ליי". הוא גם משקף את תחושות התסכול שהוא חש מאנשים בסביבתו "פה כל עשיר וכל עני/ מוצא פגם או מום לוי". אך, הוא, זכריה, מבקש להבליט את הנס שהתרחש בעיניו מעצם העובדה שעלה בידו לעלות לארץ הנכספת ומתחושת הגאולה והחופש שהוא חש בארץ. בגולה ראה עצמו כעבד "לי בתימן היה חמור/ והכיתיו בשבט/ ושחתי לו: יא בן-בעור, / רוכב עליך עבד. . . " ואילו כאן במדינת ישראל הוא עדיין רוכב על חמור אך מרגיש כמלך: "אך במדינה, יא חמורי/ מיהו אשר ידמה לך? / פה במדינה בן בעורי, / רוכב עליך מלך."

הדובר אינו מתעלם מן הקשיים של העולים בארץ, הוא מזכיר אותם וחי אותם. הוא גם ער למריבות בין אנשים ועדות: "ואנכי בתום שואל: / למה רבים בניך?". הוא מבקש, עם זאת, לקבל את הכול "אם טוב, / ואם רע.", ולהתפעל מגודל ההישג של עליה לארץ שהיא בעיניו חזות הכול: "לו רק ידעת, ישראל, מה טובו אהליך!".

הדובר מספר אודות נסיעתו לשדה בוקר כדי לפגוש את דוד בן גוריון, ראש הממשלה הראשון, כדי לעודד אותו מול הקשיים בפניהם ניצב המנהיג והזכיר לו שהאל יראה לו את דרכו.

זהו שיר מלא אופטימיות ואף תמימות מסוימת אך הוא משקף את תחושתם של רבים שראו בעלייה לארץ את ראשית הגאולה: "יא מי פלל, / יא, מי מלל/ שיזכרני הגואל? / אם נתקיים מה שהטיח/ ובא המלך המשיח –".

השיר כתוב בשפה שמעורבים בה ביטויים רבים בלשון המקרא. חשוב לשים לב למקומו של האל בדברי הדובר-זכריה. בעיניו יד אלוהים מעורבת במהלך הזה.

נושאים למחשבה ולדיון

- אילו פרטים אפשר ללמוד על חיי הדובר בארץ ובארץ מוצאו?
- מהו השינוי העיקרי שחל בחיי הדובר? צטטו מתוך השיר.
- כיצד רואה הדובר את העלייה לארץ?
- אילו קשיים הוא מתאר?
- הדובר, כנראה עלה לארץ בעלייה המכונה "מרבד הקסמים". נסו לבדוק מתי התרחשה ומה ייחד אותה?

שיר זוהרה אלפסיה – ארז ביטון

השיר מספר את סיפורה של זוהרה, זמרת נודעת במרוקו, שעלתה לארץ בשנות החמישים לחייה ולא הצליחה להמשיך את הקריירה שלה כזמרת. היא חיה נשכחת, בעוני ובעליבות. בשיר מצוי ניגוד טרגי בין אז לבין "היום", בין עבר זוהר לבין הווה משפיל. השיר אמנם כתוב כיחידה אחת אך היטב ניכרים בו שני חלקים ברורים. זוהרה של העבר זמרת נערצת הבאה ויוצאת בבתי מלכים ושועים " זמרת החצר אצל מוחמד החמישי" במרוקו, וזוהרה של ההווה דיירת "באשקלון, בעתיקות ג, לשכת הסעד". כל הטרגדיה האישית טמונה במשפטים הביוגרפים הללו. את ספור תולדותיה של זוהרה מספר הדובר מפי אחרים, אהביה ומעריציה מן העבר "אומרים עליה...". ומה שאמרו עליה מבטא הערצה. חיילים נאבקו בסכינים כדי להגיע אליה ולגעת בשובל שמלתה, לנשק את קצות אצבעותיה. ההווה נמסר מפי הדובר כעדות חיה ממפגשים שהיו לו עם זוהרה וממראה עיניו: "ריח שיירים של קופסאות סרדינים על שולחן מתנווד בן שלוש רגליים". תמונת המצב הריאלית מעיקה שבעתיים על רקע העבר המפואר והתמורות הקשות שעברו על זוהרה. השם זוהרה אלפסיה חוזר חמש פעמים החל מן הכותרת. החזרה מרמזת על סגנון ביטוי בנוסח של קינה. קינה על האובדן הנורא שחוותה. בשיר מופיע מוטיב המלוכה שלוש פעמים: זמרת החצר של המלך מוחמד, "שטיחי מלך מרהיבים, מרובבים על מטת סוכנות, בחלוק בוקר בהו" וכן היא מזכירה את המלך "מוחמד החמישי אישון עינינו". בניגוד להדר המלכות שאפיין את התנהלותה של זוהרה בעבר, מקיפים אותה בהווה שטיחים, אמנם בעלי עבר מלכותי, אך זוהרם הועם והם מוכתמים ומונחים על מיטת סוכנות פשוטה. הדובר מספר את סיפורה של זוהרה מבלי להתערב או להביע את דעתו על אופן קליטתה. אין בשיר מחאה או התרסה מפורשת על כשלון הקליטה שלה. אך בהחלט אפשר לחוש ביחסו של הדובר אל הדמות כבר בהצגתה בפתיחת השיר כדמות חשובה ובמטאפורות שבהן הוא משתמש כדי להבליט את יופייה הפנימי: "לב צלול", ו "עיניים שבעות אהבה". מעניין להאיר את העובדה שכותרת השיר מציגה את הדמות על שמה המפורש המלא. יתכן שבכך השיר נותן לה קול, במובן דו משמעי, במקום הקול שהיה לה ואבד.

נושאים למחשבה ולדיון

- מה ניתן ללמוד על זוהרה מתוך השיר?
- הציגו מצבים מנוגדים בחייה של זוהרה תוך שימוש בביטויים מתוך השיר. (סביבה פיזית, אנשים שהקיפו אותה ומקיפים אותה, מעשיה)
- מהי לדעתכם משמעות המשפט " לזוהרה אלפסיה קול צרוד, / לב צלול ועיניים שבעות אהבה"?
- מה, לדעתכם, מאפשר לזוהרה להמשיך ולחיות במצב שבו היא נתונה? (אצילותה ואולי האהבה והערצה שלהם זכתה זוהרה במשך שנים ארוכות מחממים את ליבה ומאפשרים לה לשאוב מהם ניחומים וכוח להתמודד עם ההווה).
- מהי עמדת הדובר בשיר כלפי זוהרה ומצבה? האם ניתן לזהות אותה? אם כן כיצד? הסבירו.
- בחרו בשיר שאתם מכירים ובו מתוארת דמות. השוו את האופן בו מתוארת הדמות בשיר שבחרתם לעומת השיר על דמותה של זוהרה.

אבא עולה לארץ ישראל – בלפור חקק

הדובר מספר את ספור עליית אביו לארץ ישראל, כנראה בעליית "עזרא ונחמיה". האב חש כמי שממשיך שושלת ארוכה של עולים השבים לארץ אבותיהם. הוא חש כבעל זכויות כשותף להיסטוריה ארוכה של עולים: "אני עזרא בן מורד בן רפאל/ נצר לאמוראים ולגאוני בבל". בהתכוונות לעליה מורגשת תחושת גאווה והתפעמות. אך הדובר המספר את ספור העלייה "כבן וכעד" מתאר את הניגוד בין התחושות החגיגיות של האב לקראת העלייה ועם ההגעה לארץ לעומת תחושותיו הוא, של הדובר – הבן. האב משוכן באוהל שנדמה בעיניו כ"אוהל מועד" אך בעיני הדובר כל מעשה העלייה נדמה רעוע, בלתי יציב " ובאה אז הרוח הקשה/ הסיעה ועקרה כל תרמיליו/ ברעש בתנופה". האוהל, בעיני הדובר, משמש מטאפורה למצבו הרעוע של האב לאחר עלייתו.

במפגש עם הארץ חווה האב "עקירה" בשני מימדים: הן עקירה פיזית מארץ ההולדת והן עקירה רוחנית של אוצרות תרבותו. הבן-הדובר משמיע זעקה על השבר שעובר על האב. הוא קורא "קריאה", הוא קורע "קריעה" לאות אבל והוא משמיע זעקה. העלייה לארץ היא "זמן שבירה" עבור האב.

לקראת סיום השיר מתוארת תמונה עצובה של האב המנסה לתקן את אוהלו במובן המטאפורי. הוא עושה זאת באמצעות תפילה, קריאה וקריעה ובניסיון לאסוף ניצוצות במשמעות הקבלית (מקובל מנסה לאסוף ניצוצות קדושה המצויים בעולם החומר כדי להביא להרמוניה בין הספירות כדי לקרב את הגאולה). האב השלים עם גורלו אך הבן מתבונן במה שקרה לאב במבט מפוכח וביקורתי. העלייה לארץ הביאה חורבן כלכלי וחברתי על האב "שר חורבנו במעברה/ כאבלי ציון".

השיר כתוב כמונולוג של הדובר המתאר את שעבר על אביו באמצעות דימויים שונים: דימוי האוהל, דימוי הכריתה " כגדמים, כגזעים כרותים טשו/ אוצרותיו בסופה".

ראוי לשים לב לסדר העולה, מבחינת המשמעות, של המילים הנרדפות למלה "צעקה" ולפועל המלווה כל שם: "אקרא קריאה" אנאק נאקה"/ אקרע קריעה אצעק צעקה". שימו לב למצלול של האותיות ק, ר, א, ע המדגישים את הכאב והסבל.

ניתן להשוות בין השיר "אבא עולה לארץ ישראל" מאת בלפור חקק לבין השיר "זוהרה אלפסיה" מאת ארז ביטון. הדמות הראשונה דמות פרטית המוצגת על ידי בן משפחה, האחרת דמות ציבורית, לשעבר, המוצגת על ידי מתבונן עד.

נושאים למחשבה ולדיון

- מהם תחושותיכם עם קריאת השיר?
- הציבו זה לעומת זה ביטויים המתארים את דמות האב לפני עלייתו וכאלה המתארים אותו לאחר עלייתו.
- בשיר נאמר: "כארי עלה אבי, כעזרא מבבל". מהי משמעות הדימויים שבחר הדובר?
- העלייה הנזכרת כאן היא כנראה עליית "עזרא ונחמיה" מצאו פרטים אודותיה.
- מהי עמדת הדובר בשיר כלפי המעבר של האב לארץ ישראל לעומת עמדת האב. נסו להסביר את מקורות ההבדלים בגישות שלהם.

(מחאה, עלבון, התרסה של הבן לעומת התמודדות רוחנית וקבלה מצד האב)

- הסבירו את משמעות המשפט: "הנה זה השיר שרציתי לשיר/ כבן וכעד".
- הסבירו את מטאפורת האוהל כפי שהיא מופיעה בשיר.
- ציינו ביטויים המתארים עקירה וניתוק.
- השוו בין דמות העולה בשיר שלפניכם לבין דמותה של זוהרה אלפסיה (ניתן להשוות על פי ארץ המוצא, מעשי הדמות בארץ המוצא, המציאות בארץ, תחושות העולים, דרכי התמודדות עם המציאות, מבנה השיר, דרכי עיצוב ועוד)
- האם הזדמן לכם להכיר עולה חדש או עולה חדשה? אם כן, ספרו את סיפורו/ה .
- מהם קווי הדמיון וקווי השוני בין הספור שלכם לאלו של הדמויות בשיריהם של ביטון וחקק?
ראו גם ["המסע לארץ ישראל"](#) שירו חיים אידיסיס.

סיכום: ניתן להאיר בשירים המתארים עליה לארץ את תחושת התגשמות החלום, עוצמת התקווה והצפיות שאתם הגיעו עולים לארץ לעומת הקשיים, האכזבות ולעיתים אף ההשפלות שאתם נאלצו להתמודד.

נושאים למחשבה ולדיון

- האם העלייה חשובה?
- מה הייתה התרומה של העולים לעם ולמדינה בתקופות השונות?
- באילו קשיים נתקלו העולים בתקופות השונות? סוגי קשיים?
- האם, לדעתכם, יש להגביל את העלייה?

עוד יבוא שלום

מתוך מגילת העצמאות:

“אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן..”

ניצני שלום – יצחק אליהו נבון

השיר נכתב בשנת 1918 לאחר “הצהרת בלפור” והוא מלא אופטימיות ותקווה. הוא משקף את גל השמחה שהציף את תושבי הארץ והיהודים בתפוצות בעקבות ההכרזה ההיסטורית. הדובר בשיר מקווה שארץ ישראל תהיה מקור לאחוה בין האנשים, מופת לאמת, דוגמא לחוק ולצדק. הדובר מצפה שהתחרות היחידה שתרווח תהיה זו של עשיית טוב ושל רכישת דעת. השלום בו מדובר הוא שלום בכמה מישורים: בין אדם לעצמו, בין אדם לאדם, בין עם לעם. אפשר לחוש בשיר מידה של אידיאליזציה, מעין חזון אחרית הימים: “אל ישא גוי אל גוי ידו”. אך ניתן להבין את ההתפעמות על רקע ההכרזה הדרמטית שעוררה תקווה רבה בלב היהודים. כדאי להדגיש כי הערך החשוב ביותר העולה מתוך השיר הוא ערך האחוה בין בני האדם ושאיפה שעם ישראל ישמש דוגמא לעמי העולם בערכיו ובהתנהלותו.

נושאים למחשבה ולדיון

- למה מצפה הדובר בשיר?
- ציינו את הביטויים מתוך השיר העוסקים בשלום.
- איזו ארץ ישראל מצטיירת על פי דברי הדובר?

בואו נעשה שלום קטן - לאה נאור

לדובר בשיר בקשה צנועה. הוא אמנם מבקש “שלום” אך מסתפק בשלב זה ב“שלום קטן”: “אני אתך, אתה אתי”. הוא מהלך בקטנות אולי כי הוא מבין ששלום במובן הרחב המקובל מתחיל ב“שלום קטן אמיתי”. הדובר אפילו מציג את עצמו כדוגמא למי שמתחיל בתהליך וכבר עשה צעד כלפי השלום: “ראו, אני עושה שלום קטן/ עם עצמי”.

הדובר מציג שורה של פעלים המציינים את מה שהוא מתכוון לעשות ובאילו צעדים ניתן להתחיל “לא נצעק, לא נריב/ פשוט נשב ביחד, נדבר”. לשון השיר מרמזת על הצהרה של ילד או ילדה אך הגישה לשלום מתגלה כגישה בוגרת “אך כל שלום צריך גם איכשהו להתחיל”. לעומת הצהרות ראוותניות של מדינאים נשמעים דברי הדובר מעשיים וברי ביצוע.

השיר כתוב בלשון פניה כמונולוג. ניתן לראות בו אנלוגיה לשיח שצריך להתרחש בעולם המבוגרים.

נושאים למחשבה ולדיון:

- מיהו, לדעתכם, הדובר בשיר? למי הוא/ היא פונים?
- תארו את תכנית השלום של הדובר. מה הוא מציע? מה הן שלבי התכנית?
- נסו לחבר תשובה לדובר בשיר או במכתב.
- האם גם לכם היה ניסיון להתחיל “בשלום קטן”? ספרו אודותיו.

חלום חלמתי על שלום – אלי נצר

שיר העוסק בשלום כציר מרכזי בחלומו של הדובר. בתחילה נראה כי הוא לא מצפה לו באופן מידוי. בינתיים השלום מופיע כחלום, כמשהו בלתי מושג. הנושאים שעולים בחלומו של הדובר, המתקשרים אצלו לשלום, מתחילים מלמטה, מן הארצי, מן האדמה: "שדה ירוק, חורשה ובית" וכן "ילד ואיש ועלים של שלכת" ומסתיימים ב: "זמר נפלא באוזני מתנגן". מן הארצי ביותר למופשט.

כל בית מבתי השיר פותח בתמונה שלווה שמאפיינת מצב של שלום. כל בית מסתיים בשורה זהה: "חלום חלמתי על שלום". השורה המסיימת מבהירה לקורא כי כל התמונות הפסטורליות הן ברגע זה תמונות מתוך חלום ואין הן תיאור מצב מציאותי. שתי השורות האחרונות בבית המסיים את השיר מביעות משאלה שהחלום יתגשם בקרוב: "אולי בעוד שנה, אולי בעוד יום/ יתקיים-יתגשם החלום?" בסיומו של השיר מתברר שהדובר מצפה שהתמונות המופיעות בחלום תתגשמה בזמן הקרוב.

נושאים למחשבה ולדיון

- אילו תמונות רואה הדובר בחלומו על השלום?
- כשאתם חושבים על שלום, אילו תמונות עולות בפניכם?
- אילו סמלים של שלום נזכרים בשיר?
- נסו להוסיף בית לשיר.
- בחרו תמונת שלום אחת או שתיים מתוך השיר וציירו אותן.

מחר – נעמי שמר

את השיר "מחר" כתבה נעמי שמר ללהקת הנח"ל בראשית שנות השישים של המאה העשרים. זהו שיר עתיר אופטימיות. למרות שהמילה שלום לא מוזכרת ולו פעם אחת אין ספק שלכך מכוונים תיאורי הדובר. הוא לא בטוח רק בדבר אחד: המועד שבו יבוא השלום, אך אין לו כל ספק שבוא יבוא. בשיר תיאורים של פעלתנות ועשייה בעתיד: "מחר יקומו אלף שיכונים" בצד רמזים להווה לא רגוע שבו: "ושלל כלניות וצבעונים/ יעלו מתוך ההריסות". ההווה על קשייו מעודד מחשבות לגבי עתיד שלו יותר. שם השיר מעורר עניין. אפשר לנסות לשער מה עשוי לקרות מחר? לאיזה הקשר מרמז ה"מחר"? בשיר זה כמו בשירו של אלי נצר "חלום חלמתי על שלום" מוצגות תמונות של שלום בבתי השיר. בתמונות מופיעים עדר צאן, שדות של כלניות, דנדוני ענבלים וקולות שירה. כל אלה יוצרים מציאות פסטורלית. יתרה מזאת, גם כלים ששימשו למלחמה יתגייסו למטרות שלום: "ועל המשחתות הישנות/ יטעינו תפוחי-זהב".

השיר והמנגינה שחיברה נעמי שמר יוצרים אווירת שמחה וצפייה לעתיד שכולו טוב. ניתן להשוות בין תיאור תמונות השלום בשירו של אלי נצר ובשירה של נעמי שמר (אילו דימויים נבחרו כמייצגי שלום? אילו ביטויים נבחרו?). אפשר להשוות גם בין שמות השירים. בשירו של אלי נצר ישנה הצהרה ברורה כבר בשם השיר: "חלום חלמתי על שלום". בשירה של נעמי שמר השם "מחר" הוא רמז פתוח להשערות.

נושאים למחשבה ולדין

- כיצד מתאר הדובר את העתיד הנכסף?
- זהו בשיר תמונות של מצב והיפוכו המתארים הווה מול עתיד.
- מה דעתכם על המשפט החוזר לאחר כל בית מבתי השיר "כל זה אינו משל ולא חלום"? (אולי הדובר משכנע את עצמו בדברים שהוא חוזה לגבי העתיד?)
- השוו בין התיאור של העתיד הנכסף בשירו של אלי נצר "חלום חלמתי על שלום" לבין זה המתואר בשירה של נעמי שמר "מחר". (אילו נושאים עולים בתיאורים? באילו ביטויים נבחרו כדי לתארם?)
- השוו את השימוש במילה "חלום" בשירים של אלי נצר ונעמי שמר. איזו משמעות יש לחלום בכל אחד מן השירים?

שיר לשלום – יעקב רוטבליט

השיר נכתב בסוף שנות השישים של המאה העשרים בעצם ימי מלחמת ההתשה והושר על ידי להקת הנח"ל.

זהו שיר כמיהה לשלום העולה, כנראה, מפי הלוחמים שנפלו בקרבות שקוראים לחבריהם לשאוף לשלום. הדובר בשיר מבכה את החברים הנופלים וחושב עליהם כעל מקורות של אור שכבו. הדובר מבקש לרומם את האהבה והשלום כנגד תרבות האדרת הניצחונות והמלחמות שרווחה בארץ באותן שנים. ניתן לזהות בשיר את השפעת רוח תנועות השלום והאהבה של ילדי הפרחים בארה"ב ובאירופה בשנות השישים. מוטיב האור חוזר בשיר במספר אפנים "תנו לשמש לעלות" וכן "מי אשר כבה אורו" ועוד "תנו לשמש לחזור". מתוך הכתוב נראה שלא קל לאור להפציע ולחזור. הבקשה "תנו" החוזרת מספר פעמים יוצרת תחושה שהשינוי תלוי באנשים - ברצון שלהם ובשינוי שהם נדרשים לחולל בתפיסת העולם שלהם.

הדובר מבקש להשמיע את השיר לשלום בקול רם וברור אפילו "בצעקה" כדי שהכול ישמעו ויפעלו לקראת מימוש.

זה לעומת זה מתוארים מצבים שהדובר מבקש לשים מאחוריו לעומת מצבים שהוא אליהם: "תנו לשמש לעלות/ לבוקר להאיר/ הזכה שבתפילות/ אותנו לא תחזיר" וכן "שאו עיניים בתקווה/ לא דרך כוונות/ שירו שיר לאהבה/ ולא למלחמות!".

השיר פונה אל הרבים "תנו", "שירו" "שאו". זוהי פניה מדרבנת לעשייה ולפעולה. ההתגייסות לפעולה נדרשת מן הרבים, מן הציבור כולו. אין די בשינוי אצל יחידים אלה או אחרים. יש לשיר אופי המנוני ואכן הייתה לו השפעה רבה על השומעים אותו. הוא הפך למעין המנון שהושר, ועדיין מושר בהתרגשות רבה, בהתכנסויות המוניות. השיר גם הפך להמנון הבלתי רשמי של תנועת השלום בישראל.

השיר עורר ויכוח באשר למסר שלו. היו ל שנסחפו אחרי הקריאה לפיוס ולשלום והיו שראו במילות השיר תבוסתנות וקריאה להתעלמות ממצב המלחמה בו נתונה ישראל עם שכנותיה.

נושאים למחשבה ולדיון

- מהו הרעיון העיקרי העולה בשיר?
- בשיר ישנה קריאה לשינוי. הציבו זה כנגד זה משפטים בהם הדובר מבקש לוותר ולשכוח מעשים ותפיסת עולם ואחרים בהם הדובר קורא לאמץ תפיסות רעיונות ומעשים חלופיים. הסבירו על מה מבקש הדובר לוותר ומה הוא מבקש לחולל?
- בשיר נשמעת קריאה לכלל הציבור. מהי הקריאה? ציינו מילים וביטויים המבטאים זאת. (הדובר מטיל את האחריות לשינוי על כלל הציבור ולא על עמים אחרים או כוח עליון).
- עם פרסום השיר נוצרה מחלוקת בין המצדדים בו ובין החולקים עליו. מה עשוי לעורר מחלוקת בשיר? מהי דעתכם בנושא המחלוקת?
- נסו למצוא שירים נוספים העוסקים בנושא של קריאה לאהבה ולשלום גם בשפה האנגלית או בשפות אחרות. השוו ביניהם מבחינת המסרים והדימויים.

כשיבוא חמור לבן – יורם טהרלב

שיר שמבטא התפכחות. כאן כבר לא מובעת אופטימית אין קץ לעתיד של שלום ושלווה ואף לא הבטחות תמימות אלא ישנו שימוש בביטוי מסורתי "כאשר יבוא חמור לבן", מועד מעופל משהו, ללא התחייבות. בתפיסה היהודית העממית יופיע המשיח על חמור לבן אך צבעו של המשיח אינו מופיע במקורות "הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא, עני ורוכב על חמור" (זכריה ט, ט).

בבחינה מפוכחת של המציאות בהווה מונה הדובר את הגישות השונות שרווחו וחלפו מבלי לגרום לשינוי ומבלי לקרב את השלום: "כבר עברה פה היונה/ ומיד חלפה... אחריה בא הנץ- גא ורם ליבון". כל שנותר לדובר הוא להשתמש בסמל היהודי הוותיק החמור הלבן. זהו סמל מטפורי שאפשר להמשיך ולקוות לבואו. כיוון ששואפים לבואו כבר למעלה מאלפיים שנה הוא משמש סמל לכמיהה שמועד מימושה מצוי בעתיד בלתי מוגדר.

בשיר אווירה עגמומית משהו, ויתור על חלומות של שינוי מתקרב שמקבל ביטויים שונים: "כבר פרחו פרחי הבר/ איפה הם כולם?" וכן "הפרחים, הצפרים/ לא השאירו כלום - / ומאלף השירים / רק נותר זמזום" בכל זאת משאיר הדובר פתח של תקווה: "אך כשיבוא חמור לבן/ נדע כי בא היום. / אך כשיבוא חמור לבן- / אז נשיר שלום." הדובר שבע אכזבות מסימני שלום כוזבים בעבר ומשירת שלום שלא בעיתה. הפעם, הוא מצהיר ישורר וישיר שירי שלום רק "כשיבוא חמור לבן".

נושאים למחשבה ולדיון

- איזו אווירה מורגשת בשיר?
- השיר נקרא, כשיבוא חמור לבן". מה ניתן להבין מתוך השם? אל מי מכוון הדובר את דבריו? לאיזה זמן?
- בשיר נשמעת נימה של אכזבה. ממה מאוכזב הדובר?
- הדובר מונה תופעות שונות המסמלות שלום. ציינו אותם.

ניתן להשוות בין שירים המביעים כמיהה לשלום שיש בהם אופטימיות רבה ואפילו נאיביות לבין שאיפה לשלום שיש בה מידה של אכזבה וביקורתיות כפי שבאה לידי ביטוי בשירו של רוטבליט "שיר לשלום" ושירו של יורם טהרלב "כשיבוא חמור לבן".

ביבליוגרפיה

- גריפין-אוכמני,רבקה. אבל הדברים היפים. תל-אביב : ספרית פועלים, 1980.
- ויקיפדיה. 9 במרץ, 2008. < <http://he.wikipedia.org/wiki/> >
- שלו, יצחק. אוחזת ענף שקד : שירים. תל-אביב: דביר, 1955.
- בקשי, שושנה ואח'. כמתכונת מולדתי : ארץ ישראל בשירה ובאמנות. ירושלים : משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, האגף לתכניות לימודים, 2000.
- אלתרמן, נתן. הטור השביעי : ספר ראשון. תל-אביב : הקיבוץ המאוחד, 1973.
- אלתרמן, נתן. הטור השביעי : ספר שני. תל-אביב : הקיבוץ המאוחד, 1975.
- גלבו, אמיר. שירים בבקר בבקר. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, תשי"ג.
- אלדמע, גיל ונתן שחר (עורכים). ספר השירים לתלמיד חלק א' : מלים, תווים ודברי רקע. תל-אביב : הספרייה למוסיקה, 1955.
- שחר, נתן. שיר שיר עלה-נא. בן-שמן : מודן, 2006.
- טהרלב, יורם ומרדכי נאור. שירו הביטו וראו. תל-אביב : משרד הביטחון, 1992.

היחידה פותחה ע"י חיה לחמן ואיילה רשף

© כל הזכויות שמורות למרכז תכנון לימודים, הוראה והערכה במכללה האקדמית בית ברל